

NEKATERA AKTUALNA VPRAŠANJA DEMOGRAFSKEGA IN EKONOMSKEGA VIDIKA RAZISKOVANJA SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA

Janez Malačič

IZSELJENSTVO KOT DEL MEDNARODNIH MIGRACIJ SLOVENIJE

Migracije prebivalstva spadajo med osnovne demografske procese odprtega prebivalstva. Po svoji naravi spadajo v osrčje demografije, čeprav se zaradi izrazite interdisciplinarnosti ukvarjajo z njimi tudi mnoge druge znanstvene discipline. Interdisciplinarnost raziskovanja migracij ima svoje dobre in slabe strani. Med dobre lahko brez dvoma štejemo prednosti, ki izvirajo iz različnih pristopov različnih znanstvenih disciplin k raziskovanju. Vsaka stroka skuša pojasniti migracije s svojega specifičnega zornega kota in s svojo lastno metodologijo. Pri tem so stroke bolj ali manj uspešne, pa tudi bolj ali manj ambiciozne. Upoštevati je namreč treba, da se mnoge ukvarjajo le s posameznimi vprašanji migracij, celoto pa dostikrat bolj ali manj zavestno izpuščajo izpred oči. To so slabe strani interdisciplinarnosti. Zaradi delnosti raziskovanja migracij po strokah ostajajo globalna vprašanja dostikrat v ozadju. Razdrobljenost raziskovanja, ki je posledica opisanega stanja, vodi do nepovezanih naporov, ki že zaradi disekonomije obsega dajejo mnogo manjše rezultate, kot bi bilo upravičeno pričakovati, če bi napore kadrovsko, organizacijsko in institucionalno povezali. Takšna povezanost v Sloveniji bi zahtevala ustanovitev kadrovsko in strokovno močne raziskovalne institucije, ki bi bila edina kos kompleksnosti problematike. Idealno bi bilo v okviru SAZU razmišljati o slovenskem demografskem inštitutu, ki bi se ukvarjal z raziskovanjem migracij prebivalstva Slovenije in v tem okviru še posebej s problematiko slovenskega izseljenstva.

Izseljenstvo ali trajna emigracija je ožji del problematike zunanjih migracij nekega prebivalstva ali, če gledamo z nacionalnega vidika, nekega naroda. Vendar je tudi izseljenstvo, zaradi narave migracijskih procesov, preveč povezano z migracijami nasploh, da bi ga

bilo smotrno in strokovno utemeljeno obravnavati ločeno od ostalih migracij in splošnih demografskih razmer. Tukaj ni mogoče in verjetno tudi ni potrebno podrobneje razčlenjevati migracijskih procesov ter njihovih vzrokov in posledic. Potrebno pa je opozoriti na nekatere vidike narave sodobnih migracij in migracij v zadnjih desetletjih v Sloveniji, ki ne opravičujejo raziskovanja problematike slovenskega izseljenstva s poudarjenim zgodovinskim izhodiščem. Hkrati je potrebno razumeti argumentacijo v prid pristopu, ki bi temeljil na povezanosti problematike našega izseljenstva s sodobnimi migracijskimi procesi.

Slovensko izseljenstvo se je do sedaj v glavnem pojmovalo kot izseljenstvo, ki je nastalo v obdobju tradicionalnih čezoceanskih migracij v času demografskega prehoda evropskih prebivalstev. K temu se je kvečjemu dodajala politična emigracija, ki je nastala z izidom druge svetovne vojne na našem ozemlju. Slovenska emigracija v času demografskega prehoda pa ni bila izključno čezoceanska. Zakasnelost našega demografskega prehoda in uvedba restriktivne imigracijske politike v nekaterih čezoceanskih državah sta povzročili nastanek slovenskih izseljenskih skupnosti v Evropi že pred 2. svetovno vojno. Po drugi strani pa problemi ekonomske emigracije iz Slovenije od petdesetih let 20. stoletja naprej nikoli niso bili obravnavani kot problemi slovenske emigracije ali izseljenstva. Politika je v preteklih desetletjih izhajala iz predpostavke o začasnosti te emigracije. Vendar je bila ta predpostavka napačna. Največji del »začasne« emigracije se pred našimi očmi že več desetletij pretvarja v stalno emigracijo, mi pa niti politično niti organizacijsko ne dojamemo, kaj te spremembe pomenijo. Znanost je dolžna spremljati in opozarjati na procese zunanjih migracij Slovenije, politika pa mora najti načine, kako najustrezneje in najučinkoviteje povezati stare in nove slovenske skupnosti po svetu z domovino, njenim gospodarstvom, kulturo in družbo nasploh. Pretekla politika tega ni bila pripravljena in niti ne zmožna storiti. Zato je bilo izgubljenega veliko dragocenega časa. Samostojna slovenska država si takšne politike ne more in ne sme več privoščiti. Povezati se mora z znanostjo, ki je dolžna izdelati strokovno utemeljeno in dolgoročno strategijo vsestranskega povezovanja slovenskih začasnih in trajnih izseljenskih skupnosti v dinamično globalno skupnost, ki se lahko edina upre popolni asimilaciji in dolgoročno morda celo popolni marginalizaciji slovenskega naroda.

Takšen pristop je strateško pomemben tudi zaradi demografskih in političnih razmer v Evropi in svetu. Zaradi grozeče depopulacije, ki jo povzroča prenizka rodnost, in povezovanja v širših evropskih okvirih, ki bo postopoma odpravljalo državne meje, bodo zunanje ali mednarodne migracije v prihodnje še mnogo bolj vplivale na usodo Slovenije in slovenskega naroda kakor do sedaj. Zdi pa se, da na vse to nismo niti strateško niti taktično pripravljeni. Najpomembnejša je nedvomno ekonomska okrepitev, saj nas lahko zavaruje pred izgubo pomembnega dela človeškega potenciala Slovenije, ki se bo, ob ohranjanju ekonomskega prepada med Slovenijo in razvito Evropo, preprosto pretil v izpraznjeni prostor Evrope, ki nastaja zaradi prenizke rodnosti. V morju dominantnih evropskih narodov pa bo nato s prefinjeno politiko integracije in asimilacije preprosto izginil. Po drugi strani pa moramo pripraviti tudi strategijo ravnanja z doseljenci v Slovenijo, saj bo pritisk na doseljevanje tudi pri nas vse izrazitejši. Tudi če se bodo sedanje balkanske vojne končale, lahko pričakujemo močan pritisk na doseljevanje ljudi iz vse bolj oddaljenih držav in predelov sveta.

Naj na koncu opozorim še na en nov vidik izseljenstva. Z razpadom bivše Jugoslavije se je spremenil položaj Slovencev v drugih republikah, ali po novem državah, bivše države. Izseljenke skupnosti Slovencev na Balkanu so sedaj v povsem novem položaju. Zaradi nakopičenih problemov, ki izhajajo iz razpada bivše države, pa tudi zaradi novih balkanskih vojn so v izredno težkem položaju. Zato jim mora Slovenija pomagati.

PROBLEMI DEMOGRAFSKEGA IN EKONOMSKEGA RAZISKOVANJA ZUNANJIH MIGRACIJ SLOVENIJE IN SLOVENSKEGA IZSELJENSTVA

Osnovni problemi demografskega in ekonomskega raziskovanja zunanjih migracij Slovenije in slovenskega izseljenstva nedvomno izhajajo iz odsotnosti osrednjega raziskovalnega inštituta za demografijo v Sloveniji. Enako velja v precejšnji meri tudi za vrsto drugih znanstvenih disciplin, ki se ukvarjajo z zunanjimi migracijami in izseljenstvom. Morda se bo komu zdelo, da je takšno stališče preveč enostransko in izhaja iz parcializacije sodobne znanosti. Vendar lahko takšne očitke hitro ovržemo, če pogledamo razvoj sodobne demografije in njen prispevek k proučevanju migracij. Kadrovsko, organizacijsko in materialno močen inštitut bi bil v Sloveniji

najboljša garancija za napredek raziskovanja zunanjih migracij, izseljenstva in demografske problematike na splošno.

Odsotnost osrednje raziskovalne institucije se še bolj pozna zaradi izrazite interdisciplinarnosti demografske znanosti. Na univerzi se demografija predava kot pomožna znanstvena disciplina na različnih fakultetah. V Ljubljani na Ekonomski in Medicinski fakulteti ter na Fakulteti za družbene vede. Na vseh fakultetah pa je obrobna disciplina, ki ostaja dostikrat celo brez študentov. V okviru drugih znanstvenih disciplin tega problema preprosto ni mogoče rešiti, za ustanovitev samostojnega študija pa ni pogojev. Zato bi bilo najustrezneje ustanoviti osrednji slovenski demografski inštitut v okviru SAZU. Nekateri poskusi oblikovanja samostojnih raziskovalnih skupin v okviru drugih inštitutov so bili do sedaj neuspešni.

Tak inštitut bi moral biti interdisciplinaren, tako da bi se ukvarjal tudi z ekonomskim, sociološkim, geografskim, zgodovinskim, medicinskim in drugimi vidiki razvoja prebivalstva, kamor sodi tudi problematika zunanjih migracij. Alternativa predlagani rešitvi bi morda bilo postopno nastajanje takšnega inštituta. V začetku bi večji del njegovega raziskovalnega dela zajemal zunanje migracije, kasneje pa bi se kadrovsko krepil in načrtno preraščal v slovenski demografski inštitut.

DEMOGRAFIJA IN RAZISKOVANJE SLOVENSКИH ZUNANJИH MIGRACIJ IN IZSELJENSTVA

Sorazmerno slaba razvitost demografije v Sloveniji se pozna tudi na področju raziskovanja slovenskih zunanjih migracij in v tem okviru slovenskega izseljenstva. Dosedanje demografsko raziskovanje zunanjih migracij Slovenije je bilo izrazito parcialno, po svoji kvaliteti pa dostikrat preveč mehanično in nekritično. Takšna osnovna ugotovitev velja tako za zunanje migracije Slovenije v obdobju demografskega prehoda kakor tudi za zunanje migracije Slovenije pa drugi svetovni vojni.

Brez pretenzije po popolnem pregledu dosedanjega demografskega raziskovanja zunanjih migracij Slovenije se bomo na kratko dotaknili nekaterih pomembnejših prispevkov. Med slovenskimi demografi je v več delih obravnaval zunanje migracije D. Vogelник. Večina njegovih relevantnih del¹ se ukvarja z zunanjimi migracijami Slovenije v okviru obravnave demografskih razmer v Sloveniji. V tem okviru so

praviloma podani splošni okvir, osnovni problemi in elementarni statistični podatki. Če razširimo pogled na Vogelnikovo pisanje o migracijah na splošno, se pravi tudi na notranje migracije in medrepubliške migracije znotraj bivše države, potem lahko k že povedanemu dodamo, da je v nekaterih delih precej prispeval k aplikaciji novejših kvantitativnih metod na področje študija migracij. Ta del njegovega raziskovanja bi lahko bil pomemben tudi za nadaljnje raziskovanje zunanjih migracij Slovenije.

Drugi avtor je Ž. Šifrer. Zanj lahko rečemo, da se je problematike zunanjih migracij Slovenije lotil bolj z demografsko-statističnega vidika. To velja tudi za Šifrerjeva druga dela. Njegov prispevek k obdelavi statističnih podatkov o zunanjih migracijah Slovenije je nedvomno pomemben. To velja še posebej za študije popisov prebivalstva na našem ozemlju od srede 19. stoletja naprej. Vendar je Šifrerjev raziskovalni pristop preveč mehaničen, iz česar izvirajo njegove osnovne slabosti. Šifrer jemlje popisne podatke za ocenjevanje slovenskih zunanjih migracij, ne da bi se vprašal o kvaliteti teh statističnih podatkov in posledicah njihove pomanjkljive kvalitete. Kot statistik bi moral opozoriti na pomanjkljivosti zlasti prvih popisov na našem ozemlju za ocenjevanje zunanjih migracij Slovenije. Izboljševanje kvalitete popisov prebivalstva je imelo neposreden vpliv na rezultate ocenjevanja zunanjih migracij Slovenije med zaporednimi popisi prebivalstva.

V zadnjih letih se je s problematiko zunanjih migracij Slovenije ukvarjal tudi avtor tega besedila. Njegovo delo je podobno delu D. Vogelnika. Zunanje migracije Slovenije so ga zanimale predvsem z vidika splošnega demografskega razvoja Slovenije. Razen tega pa je na več mednarodnih in domačih strokovnih srečanjih predstavil referate, ki so obravnavali slovenske zunanje migracije z različnih vidikov. V ospredju so bili ekonomski, demografski in razvojni vidiki zunanjih migracij Slovenije in bivše Jugoslavije po drugi svetovni vojni. Posebej so ga zanimala vprašanja selektivnosti migracij. V novejšem času pa tudi povsem aktualni problemi, povezani z novimi balkanskimi vojnami in mednarodnimi migracijami z vidika varnosti v Evropi in širše v svetu. Avtor te razprave končuje tudi celovit učbenik demografije, ki vsebuje obsežno poglavje o demografskem študiju migracij in razjasnjuje celo vrsto vprašanj, povezanih s študijem migracij na splošno in zunanjih migracij še posebej. Poglavje o migracijah poskuša odgovoriti na vrsto načelnih in metodoloških vprašanj, pa tudi na nekatera povsem konkretna vprašanja raziskovanja migracij v Sloveniji.

EKONOMIJA IN RAZISKOVANJE SLOVENSКИH ZUNANJIH MIGRACIJ IN IZSELJENSTVA

V okviru ekonomske znanosti so razmere na področju proučevanja slovenskih zunanjih migracij in izseljenstva še slabše kakor na področju demografije, sociologije, geografije in vrste drugih znanosti. Kljub pomenu sodobne ekonomije za teoretično pojasnitev migracij se slovenski ekonomisti do sedaj posebej s problemi migracij niso kdo ve koliko ukvarjali. Ekonomski vidik je deloma vključen v dela D. Vogelnika in avtorja tega prispevka, prav tako pa niso mogli mimo njega znanstveniki iz drugih znanstvenih disciplin. Nekaj avtorjev je obravnavalo slovensko začasno ekonomsko migracijo zadnjih desetletij, pri čemer je bilo obranjenih nekaj magistrskih in doktorskih del, pa tudi več diplomskih nalog na dodiplomskem študiju. Vendar kvaliteta teh del ni bila zmeraj na ustrezni znanstveni ravni.

Takšno stanje na področju ekonomije je bilo v veliki meri povezano s popolno odsotnostjo ekonomskega dela (delovne sile) iz našega študija ekonomije in ekonomskega raziskovanja. Ta ekonomska disciplina je bila ideološko prepovedana in je bila v študij na Ekonomski fakulteti v Ljubljani vključena šele z najnovejšo spremembo študijskega programa. Vendar tudi sedanja vključitev še ne zagotavlja zanesljivega izboljšanja, ker se lahko zgodi, da bo ostala smer študija, na kateri je ekonomika dela obvezen predmet, brez študentov. Z migracijami se ukvarja tudi regionalna ekonomika, vendar tudi na tem področju v preteklosti nismo bili bistveno na boljšem. Raziskovanje migracij tudi s te strani ni bilo.

V prihodnje bi največ prispeval k izboljšanju razmer tako na ekonomskem kot na demografskem področju že omenjeni osrednji raziskovalni inštitut. Ta si preprosto ne bi mogel dovoliti, da bi ostalo tako pomembno področje, kot je ekonomsko raziskovanje zunanjih migracij in izseljenstva Slovenije, povsem nepokrito, kakor je bilo to v preteklosti.

V sedanjih razmerah je ekonomski vidik slovenskih zunanjih migracij in izseljenstva še posebej pomemben zaradi potrebe po čim prejšnjem in čim bolj obsežnem in učinkovitem povezovanju slovenskega gospodarstva v domovini s kapitalom, fizičnim in človeškim, s katerim razpolagajo slovenski izseljenci v tujini. Kapital slovenskih izseljencev bi morali pritegniti k reševanju sedanjih zelo resnih ekonomskih problemov prehoda iz samoupravnega socialističnega gospodarstva, ki je temeljilo na družbeni lastnini, v tržno gospodarstvo z

mešano lastnino, kakršna prevladuje drugod po razvitih državah Evrope in sveta. Ta kapital bi bil lahko predhodnik drugemu tujemu kapitalu, ki se vse preveč obotavlja in ne kaže večjega interesa za novo investiranje v Sloveniji, ki nam je še kako potrebno. Povezovanje s slovenskim kapitalom v tujini je pomembno za Slovenijo tudi z vidika ustvarjanja ekonomske podlage in moči za preživetje slovenskega naroda v medsebojno povezanem in prepletenem svetu današnjega in še bolj prihodnjega časa.

SKLEP

Slovenija se tudi v prihodnje ne bo mogla izogniti zunanjim migracijam, podobno kakor je bilo to v preteklosti. Verjetno bodo v tujini še nekaj časa nastajale in se krepile slovenske izseljenke skupnosti. Zato je potrebno, da z našo politiko na vseh področjih družbenega življenja zajamemo celotno področje slovenskih zunanjih migracij in slovenskega izseljenstva. To velja tudi za raziskovalno področje, ki do sedaj ni uspelo v celoti pokriti tega področja, saj je vse preveč slonelo na slovenskih klasičnih emigracijah.

Po osamosvojitvi Slovenije in njeni mednarodni uveljavitvi je potrebno v temeljih spremeniti odnos do zunanjih migracij Slovenije in v tem okviru tudi na novo premisliti odnos do naših izseljencev. Za strategijo in taktiko prilagajanja migracijske politike Slovenije novim razmeram in duhu časa, v katerem živimo, je potrebno bistveno okrepiti raziskovalno delo na področju zunanjih migracij Slovenije. Najustreznejša dolgoročna rešitev bi bila ustanovitev nacionalnega demografskega inštituta, ki bi pokrival tudi to področje.

Vsi družbeni dejavniki v Sloveniji se morajo čim prej zavedati, da je Sloveniji potrebna domišljena migracijska politika, ki mora biti oblikovana na strokovnih osnovah in primerna času, v katerem živimo. Slovenija potrebuje strategijo in taktiko na področju svojega odnosa do slovenskih izseljencev kakor tudi na področju doseljevanja v Slovenijo. Pri tem mora težiti k temu, da se bo čim bolj prilagodila migracijskim razmeram v svetu, saj bo le tako lahko zavarovala ali celo izkoristila svoje življenjske interese. V preteklosti takšne politike nismo imeli. Razlogi so bili številni in so bolj ali manj poznani. Sedaj je odprto novo poglavje v slovenski zgodovini, zato moramo hitro in strokovno utemeljeno reagirati. Znanost mora v tem okviru predvsem opozoriti na tiste objektivne okoliščine v sodobnem svetu, ki jih bo morala slovenska migracijska politika

upoštevati in se jim prilagoditi, saj je sama z globalnega vidika preveč nepomembna, da bi jih lahko spremenila. Naloga posameznih znanstvenih disciplin pa mora biti v tem, da se med seboj organizacijsko, kadrovsko in strokovno povežejo ter po svojih najboljših močeh pomagajo h koncipiranju z vidika slovenske države in slovenskega naroda najustreznejše migracijske politike.

Opozoriti je potrebno tudi na to, da se mora Slovenija kot država vključiti v mednarodne institucije, ki se z različnih vidikov ukvarjajo z vprašanji migracij. To velja tudi za raziskovalne organizacije in za posamezne raziskovalce. Z vidika znanstvenoraziskovalnega dela pa je še posebej pomembna vključitev v mednarodne raziskovalne projekte, ki se ukvarjajo s proučevanjem zunanjih migracij in s koncipiranjem migracijske politike. Z združevanjem Evrope bo tudi migracijska politika v Evropi vse bolj enotna, kar za države Evropske skupnosti po sprejemu šengenskega sporazuma trdimo že danes.

- 1 Glej podrobneje v Bibliografiji, ki je sestavni del Gradiva 1. slovenskega demografskega simpozija, EF, Ljubljana 1974.

ABSTRACT

CERTAIN CURRENT ISSUES OF DEMOGRAPHIC AND ECONOMIC ASPECTS OF THE RESEARCH OF SLOVENIAN EMIGRATION

Janez Malačič

During the period of demographic transition Slovenia belonged to the European regions with the highest emigration. In fact, it was in the group of the countries of new emigration together with some other Southern and Eastern European countries. After the World War II Slovenia has transformed into the country with the positive net migration. This is, very likely, the reason for the domination of the history in the scientific research in the field of Slovenian emigration. The author of this paper is the partisan of the broader scientific approach to the emigration from Slovenia

which would have been achieved, most easily, with the establishment of the Slovenian Demographic Institute. Modern migration is important part of the demographic situation in every country. Therefore, the demographic research should play important role in the field of migration research. It is also necessary to design, to accept and to implement migration policy in Slovenia which would somehow unite Slovenian emigrants with the new independent Slovenian state and to prevent new mass emigration from our country.

Demographic and economic aspects of the research of Slovenian emigration are missing in important part of our migration research. Few demographers and economists wrote mostly about some general connections between economic and demographic situation in Slovenia and mass emigration from the country. We have also some literature on the temporary economic emigration in the period from the 1960s to the 1980s.

In the future, Slovenia will be the part of broader European migration system. Its role in the system will depend on economic development and political stability of the country. However, the most important feature of our migration policy in the future decades should be adaptability to the broader European migration trends, patterns and policies.